

📌 Syö lautanen tyhjäksi! Ruokahävikki sukupolvien välisten ihanteiden ja käytänteiden jännitteissä

Tiivistelmä

Ruokahävikki on monimuotoinen ekologinen, sosiaalinen ja eettinen kysymys. Se ei ole kuitenkaan juuri noussut esiin diakonian tutkimuksen kentällä. Erityisen vähän on kiinnitetty huomiota kotitalouksien näkökulmaan, vaikka ruokahävikkiä syntyy kaikkein eniten kotitalouksissa ja vaikka perheet ovat keskeinen diakonisen työn konteksti. Tässä tutkimuksessa tarkastelemme kotitalouksien ruokahävikkiä osana sukupolvien välistä kanssakäymistä. Tutkimuksen aineisto koostuu yksilö- ja ryhmähaastatteluista yhteensä 42 ihmisen kanssa Suomessa ja Kanadassa. Tulosten perusteella ruokahävikkiin liittyvistä kysymyksistä neuvotellaan osana ruokakasvatusta tavalla, johon liittyy kaksi keskenään jännitteistä ihannetta. Näistä ensimmäinen, ruoan poisheittämisen välttäminen, kiteytyy erityisesti kehotukseen syödä lautanen tyhjäksi. Toinen ihanne puolestaan liittyy tasapainoisen ruoankulutuksen tavoitteluun ja edellyttää välttämään vaatimusta syödä lautanen tyhjäksi. Jännitteet näiden kahden ihanteen välillä heijastavat muutosta ruokaan liittyvissä kasvatusihanteissa sukupolvien välillä. Ihanteiden lisäksi ruokahävikkiin liittyy tulosten perusteella myös käytäntöjä, jotka synnyttävät sukupolvien välistä kitkaa. Ihmiset eivät useinkaan haasta hävikkiin liittyviä ihanteita ja käytäntöjä avoimesti, vaan vaihkeisesti. Ruokahävikkiin liittyvä navigointi ja neuvottelu eivät pura vallitsevia ihanteita, mutta osoittavat sekä niiden vahvuuden, että ristiriitaisuuden. Ruokahävikin tuottaminen on paitsi ongelma, myös vastarinnan ja luovan toiminnan muoto ja jopa lempeän kasvatuksen ehto. Tämän monimutkaisuuden ymmärtäminen on välttämätöntä kotitalouksien tukemiseksi kohti entistä kestävämpää ja planeetan rajat huomioivaa ruoankulutusta.

Asiasanat: ruoka, hävikki, sukupolvet, ruokakasvatus, kohtuullisuus

Johdanto

Ruokahävikki on monitahoinen ongelma. Se kuluttaa turhaan luonnonvaroja ja aiheuttaa tarpeettomia päästöjä. Se on myös ruokaturvan ja eriarvoisuuden kysymys, sillä samalla, kun noin yhdeksän prosenttia maailman väestöstä näkee nälkää (The Food and Agriculture Organization [FAO] ym., 2023), arviolta kolmasosa kaikesta tuotetusta ruoasta päätyy hävikiksi (Gustavsson ym., 2011). Vaikka ruokahävikki on viime vuosikymmenen aikana noussut tutkimuksen ja yleisen kiinnostuksen kohteeksi (Pollari, 2022, 21), se ei ole juurikaan noussut aikaisemmin esiin diakonian tutkimuksen kentällä, jossa sillä on kuitenkin paikkansa. Yhteiskunnallisena ympäristöongelmana hävikki koskee kirkkoja ja seurakuntia (kts. esim. Ympäristödiplomi, n.d.) ja on siten myös ekologisesti informoidun diakoniatyön potentiaalinen huolenaihe.

Toisaalta ruokahävikki kytkeytyy olennaisesti yhteen diakonian keskeimpään työmuotoon, ruoka-apuun, jonka tausta-ajatuksena on hyödyntää hävikkiuhan alla olevaa ruokaa käyttämällä sitä hyväntekeväisyystoimintaan (Alava ym., 2020; Hammarén ym., 2022). Ruoka-apu ei kuitenkaan ole kokonaisvaltainen vastaus ruokahävikin ongelmaan (Salonen, 2018), muun muassa siksi, ettei hävikin vähentämisyrittäminen kohdistu sinne, missä ruokahävikkiä syntyy kaikkein eniten: kotitalouksiin. Ruokahävikki on systeeminen, monitahoinen ja globaali ongelma, joskin sen synnyssä ja määrässä on eroja vauraiden ja kehittyvien maiden välillä (United Nations Environment Programme 2024; Gustavsson ym., 2011). Suomessa ruokahävikistä 30 prosenttia on kotitalouksissa syntyvää. Syötäväksi kelpaavaa ruokaa heitetään pois Suomessa vuosittain noin 23–28 kiloa henkilöä kohden (Katajajuuri ym., 2014; Silvennoinen ym., 2022). Kotitalouksien kulutustottumukset eivät ole irrallaan ruokahävikin synnystä elintarvikeketjun aiemmissa vaiheissa (Alhonnoro & Norrgrann, 2018). Siksi yksilöiden ja kotitalouksien ruoankulutus on keskeistä ruokahävikin vähentämisen näkökulmasta. Ruokahävikillä tarkoitamme tässä tutkimuksessa ruokaa ja elintarvikkeita, jotka on alun perin tarkoitettu syötäväksi, mutta jota ei hyödynnetä ihmisravintona.

Teologisesta näkökulmasta ruokahävikki herättää kysymyksen kohtuullisuudesta ja planeetan rajoista. Globaalin pohjoisen oloissa elämme nyky-yhteiskunnissa historiallisesti ainutlaatuisessa tilanteessa, jossa suuri osa ihmisistä elää yltäkylläisyydessä. Raunion (2014) mukaan kohtuullisuus viittaa tarpeettoman, resursseja hukkaavan kulutuksen välttämiseen ja valmiu-

teen sopeuttaa omaa elämäntapaa yhteisön ja luomakunnan rajoihin. Häviökin vähentämisen hyveellisyyttä voidaan perustella teologisten näkökohtien lisäksi myös laveammin ihmisyyteen liittyvin argumentein. Esimerkiksi Värin (2018, 22) mukaan yhteiskuntamme lähestyy ekososiaalista kriisiä, jonka vuoksi ekologista ajattelua ei voi irrottaa ihmisyydestä tai ihmisen perustarpeista.

Kohtuullisuuden hyve kytkee ruokahävikin myös uskontokasvatukseen. Kohtuullinen elämäntapa edellyttää opittua, käytännöllistä viisautta, ja kasvatuksen tulisi tähdätä hyveellisen, järkevän ja hillityn luonteen kasvattamiseen (Raunio, 2014, 206; Miller, 1997). Kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu viitteitä siitä, että uskonnollisuudella voi olla yhteys ruokahävikin vähentämiseen (Elhoushy & Jang, 2020; Filimonau ym., 2022). Tämä uskonnon vaikutus on kuitenkin välillistä, ja toteutuu asenteiden ja normien kautta, jotka usein muodostuvat nimenomaan perheissä tapahtuvissa kasvatustilanteissa. Ateriakäytäntöjen taustalla vaikuttavat muiden aatteiden ohella kristillisesti moraalista ponnistavat ajattelutavat ja rituaalinomaiset käytänteet, jotka luonnollistavat valta-asetelmia. Knuuttilan (2011) mukaan lapsi on historian saatossa päässyt perheen yhteisen aterian kautta osaksi yhteisön tapakasvatusta. Aterioiden toisteisuudessa voidaan nähdä uskonnollisen rituaalin kaltaista muotoa, joka välittää ja vahvistaa ihanteita. Ruokailuhetkeen liittyvät säännöt ”muuntavat aatteet, ideologiat, hierarkian ja vallan näkyviin muotoihin, rituaaleiksi ja riiteiksi lähes samalla tavoin kuin uskonnolliset rituaalit antaesaan uskolle ilmiäsuja” (Knuuttila, 2011, 28).

Toisaalta Suomea koskevien tutkimusten perusteella tiedetään, että perheissä puhumattomuus on yleistä suhteessa tärkeisiin ja jännitteisiin asioihin, kuten uskonnon ja mielenterveyden kysymyksiin (Ojalampi, 2024; Spännäri ym., 2022). Spännärin ym. (2022) mukaan perheissä tapahtuva puhuminen ja puhumattomuus liittyvät siihen, mitä asioita pidetään sopivina keskustelun aiheina ja kuinka suhteita vaalitaan potentiaalisesti ristiriitoja aiheuttavien asioiden äärellä. Perheen sisäiset suhteet ja keskustelukulttuuri ovat tässä kasvatuksen näkökulmasta keskeisiä asioita. Ylisukupolvinen häpeä ja muut vaikeaksi koetut tunteet voivat estää hankalien aiheiden kohtaamisen ja käsitelyä (Ojalampi, 2024). Vaikeat tunteet ja torjuntareaktiot ovat myös ympäristökasvatuksen haaste (Pihkala, 2017).

Koska 2010-luvun vaihteen jälkeen ruokahävikki on tunnistettu sekä ruokaturvaan että ympäristöön vaikuttavana ongelmana, ihmiset ovat usein aina-

kin jokseenkin tietoisia sen negatiivisista vaikutuksista. Tietoisuuden lisääntyminen ei ole kuitenkaan johtanut kotitalouksien tuottaman ruokahävikin vähenemiseen. Ruokakulttuurissa onkin havaittu merkittävä uusi dynamiikka, jossa kuluttajat tuntevat ruokahävikistä häpeää, mutta jatkavat silti sen tuottamista (Lang & Heasman, 2015). Voidaankin olettaa, että ruokahävikki on uskonnon ja mielenterveyden lailla perheissä delikaatti asia, joka voi aiheuttaa emotionaalista taakkaa tai sukupolvien välistä kitkaa.

Tässä tutkimuksessa tarkastelemme kotitalouksien ruokahävikkiä osana sukupolvien välistä kanssakäymistä. Kysymme, millaisista ruokahävikkiin liittyvistä ihanteista ruokakasvatustilanteissa neuvotellaan, millaisia jännitteitä ruokahävikkiin liittyy sukupolvien välillä ja miten hävikkiin liittyvissä jännitteissä navigoidaan. Tutkimuksen tarkoituksena on lisätä ymmärrystä niistä ihanteista, toimintatavoista ja jännitteistä, joiden ristiallokossa ruokahävikkiä syntyy ja pyritään vähentämään.

Ruokakasvatus ja ruokahävikki

Perheellä, sekä laajemmin kasvu- ja sosiaalisella ympäristöllä on merkittävä vaikutus yksilön ruokaan liittyvään toimintaan, tietoon, ajatteluun, arvoihin ja asenteisiin (esim. Kharuhayothin & Kerrane, 2018). Tässä tutkimuksessa asemoimme ruokahävikkiin liittyvät kysymykset osaksi ruokakasvatuksen keskustelua. Vaikka monissa perheen ja ruokakäyttäytymisen välistä suhdetta tarkastelleissa tutkimuksissa on hyödynnetty informaalin ruokakasvatuksen käsitteen sijaan sosiaalisaation käsitettä (esim. Carrigan ym., 2023; Kharuhayothin & Kerrane, 2018), ovat näiden määritelmät usein samankaltaisia ja niitä voidaan pitää toistensa vastineina (esim. Torkkeli & Janhonen, 2021). Tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat nimenomaan perheenjäsenten väliset vuorovaikutustilanteet itse sosiaalisaatioprosessin sijaan. Nämä sosiaalisissa suhteissa tapahtuvat informaaliset kasvatustilanteet konkretisoituvat yksilön normeina, arvoina ja tapoina, joita omaksutaan esimerkiksi vanhemmilta tai ystäviltä (Pollari, 2022, 35–36). Ruokaan liittyvien tietojen, taitojen, arvojen ja normien voidaankin nähdä muototuvan kasvatustilanteissa, jotka voivat olla paitsi tiedostettuja ja tavoiteltuja, myös tiedostamattomia, epäsuoria ja tahattomia (Carrigan ym., 2023; Halinen ym., 2016). Usein informaaliin ruokakasvatukseen kohdistuvat tutkimukset keskittyvät asetelmaan, jossa tarkastellaan lapsia kasvatuksen saajina ja vanhempia sen antajina (esim. Filimonau ym.,

2022). Kodeissa tapahtuva kasvatus ei kuitenkaan ole välttämättä vain aikuisilta lapsille siirtyvää, vaan myös lapset voivat kasvattaa vanhempiaan (esim. O'Neill & Buckley, 2019; Singh ym., 2020). Kasvatus ei ole ikinä valmista, vaan koko elämän pituinen jakso oppimista ja kehitystä (Halinen ym., 2016).

Kharuhayothin ja Kerrane (2018) ovat tarkastelleet vanhempien roolia lasten ruokasosiaalisuudessa. Heidän mukaansa vanhemmat sekä ylläpitävät, että sivuuttavat tietoisesti edelliseltä sukupolvelta opittuja ruokakäytäntöjä lastensa kanssa. Erilaiset ruokakäyttäytymisen tavat ja niihin liittyvät arvot siirtyvät sukupolvelta toiselle, mutta eivät väijäämättä, kaikessa laajuudessaan tai muuttumattomina (Carrigan ym., 2023). Knightin ja kumppaneiden (2014) mukaan sukupolvien väliset suhteet ja niissä välittyvä ruokakasvatus eivät ole etukäteen määrättyjä, vaan pikemminkin muuttuvia ja eläviä. Ne kiinnittyvät valtasuhteisiin, neuvotteluihin ja kompromisseihin, joita paljastuu esimerkiksi ruokamuistoissa, kuvauksissa perheiden ruokatavoista ja niihin liittyvässä reflektiassa.

Lapsuuden ruokamuistot ja niihin liittyvät emootiot voivat kantaa lapsuudesta aikuisuuteen vaikuttaen ruokakasvatukseen. Myönteiset tunnemuistot vahvistavat ihanteiden ja toimintatapojen siirtoa. Negatiiviset muistot voivat puolestaan aiheuttaa vastareaktion, jolloin niihin liittyviä toimitapoja ei haluta itse välittää omille lapsille. Tutkimuksen perusteella tällaisia negatiivisia tunnemuistoja voi liittyä esimerkiksi tiukkoihin pöytätapoihin, syömisen valvontaan ja siihen liittyvään rankaisevuuteen sekä syömiseen pakottamiseen (Kharuhayothin & Kerrane, 2018).

Aiemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että ruokaan liittyvien erilaisten arvostusten ja käyttäytymistapojen väliset jännitteet näkyvät sukupolvien välisinä eroina paitsi yleisesti ruokakäyttäytymisessä, myös suhtautumisessa ruokahävikkiin. Aikaisemmissa ruokahävikkitutkimuksissa onkin selvinnyt, että vanhemmat sukupolvet, jotka eivät ole eläneet jatkuvassa ruoan ylitarjonnan ajassa, tuottavat vähiten ruokahävikkiä (mm. Grasso ym., 2019; Visschers ym., 2016). Ruoan tuhlaaminen on yhdistetty resurssien haaskamiseen (esim. Evans ym., 2013; Uusitalo & Takala, 2020), jo kauan ennen kuin sitä on alettu käsitellä moniulotteisena ilmiönä, jona se tänä päivänä tunnustetaan (Pollari, 2022, 136). Olemmekin siirtyneet niukkuuden yhteiskunnasta runsauden yhteiskuntaan vain muutaman sukupolven sisällä, mikä saattaa näkyä sukupolvien välisinä näkemyseroina ruokaan liittyvissä käytännöissä ja arvostuksissa.

Ruokahävikki ole vain logistinen ongelma, vaan se liittyy kulttuurisiin tekijöihin, kuten sosiaalisiin normeihin, tottumuksiin ja ruokaan liitettyihin merkityksiin. Siksi sitä on tutkittava osana tavallisten ihmisten arjen konteksteja, joista sukupolvien välinen ruokakasvatus muodostaa yhden keskeisen osa-alueen. Ruokakasvatukseen liittyy sekä ihanteiden ja toimintatapojen välittymistä, että jännitteitä ja vastarintaa.

Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen aineisto koostuu yksilö- ja ryhmähaastatteluista yhteensä 42 ihmisen kanssa Suomessa ja Kanadassa vuosina 2019 ja 2020.¹ Suomen ja Kanadan ottaminen tutkimuksen kohteeksi on tutkimusaiheen näkökulmasta perusteltua, sillä kumpikin maa on hyvinvoiva globaalin pohjoisen yhteiskunta, jossa on keskimäärin korkea elintaso ja kotitalouksien ruokahävikki on verrattain suurta (Environment and Climate Change Canada, 2019; Silvenoinen ym., 2022). Vaikka kummassakin maassa on omat kulttuuriset erityispiirteensä, tässä tutkimuksessa huomiomme kiinnittyy samankaltaisuuksiin eri maista tulevien ihmisten yksilö- ja ryhmähaastatteluissa esiin nousseiden teemojen välillä ja tavoitamme yhteyksiä ja globaalin pohjoisen runsauden yhteiskunnille ominaista dynamiikkaa.

Kanadassa yksilöhaastatteluihin osallistui 24 samalla asuinalueella asuvaa eri-ikäistä ja erilaisista sosiaalisista ja taloudellisista taustoista tulevaa ihmistä. Iältään he olivat 25–79-vuotiaita ja heistä 15 ilmoitti sukupuolekseen nainen ja yhdeksän mies. Enemmistö, 15 osallistujaa, oli etniseltä taustaltaan eurooppalaisia. Yksilöhaastattelut kestivät keskimäärin hieman yli tunnin (45–105 minuuttia). Suomessa haastattelut toteutettiin viitenä ryhmähaastatteluna, joihin osallistui yhteensä 18 eri taustoista tulevaa ihmistä yhden kaupungin alueelta. Haastattelut kestivät 50–100 minuuttia. Haastateltavat olivat iältään 25–84-vuotiaita ja heistä 12 ilmoitti sukupuolekseen nainen ja kuusi mies. Suurin osa vastaajista oli keskituloisia. Sekä yksilö- että ryhmähaastatteluihin osallistuvien joukossa oli sekä lapsiperheissä eläviä aikuisia, että lapsettomia pariskuntia ja yksinasujia. Haastateltavat on esitetty kotitalouden tulojen mukaan jaoteltuna taulukossa 1.

Taulukko 1. Haastateltavat tuloluokittain.

Aineisto	Kotitalouden tulot	N
Yksilöhaastattelut, Kanada	100 000 \$	11
Ryhmähaastattelut, Suomi	70 000 €	3
<i>Yhteensä: Hyvin toimeentulevat</i>		<i>14</i>
Yksilöhaastattelut, Kanada	20 000 – 99 999 \$	8
Ryhmähaastattelut, Suomi	20 000 – 69 999 €	10
<i>Yhteensä: Keskituloiset</i>		<i>18</i>
Yksilöhaastattelut, Kanada	alle 20 000 \$	4
Ryhmähaastattelut, Suomi	alle 20 000 €	3
<i>Yhteensä: Pienituloiset</i>		<i>7</i>
Yksilöhaastattelut, Kanada	Ei vastausta	1
Ryhmähaastattelut, Suomi	Ei vastausta	2
<i>Yhteensä: Ei vastausta</i>		<i>3</i>
Yhteensä		42

Ryhmä- ja yksilöhaastattelut täydentävät toisiaan. Yksilöhaastattelut mahdollistavat yksilön ruoankulutukseen liittyvän pohdinnan yksityiskoh- taisen tarkastelun, mutta eivät kerro jaetuista tai haastetuista käsityksistä. Ryhmähaastattelut taas eivät salli yhtä syvällistä henkilökohtaisten teemo- jen tarkastelua, mutta mahdollistavat erilaisten näkökulmien reflektoinnin ja suhteuttamisen muiden kokemuksiin (Hennink, 2014).

Kaikki haastattelut toteutettiin teemahaastatteluina, joiden pääteemat oli- vat ruokarutiinit, ruokamuistot, ruokavalinnat, eläinten syöminen ja ruoka- hävikki. Ryhmä- ja yksilöhaastatteluissa käsiteltiin pääosin samoja teemoja. Haastatteluissa käytettiin osallistavia tehtäviä (ruokavalintojen järjestäminen vaihtoehtojen perusteella tärkeimmästä vähiten tärkeään) ja laadullisen asen- netutkimuksen menetelmää, jossa potentiaalisesti sensitiivistä aihetta (lihan- syönti, ruokahävikki) lähestytään haastateltavan oman toiminnan sijaan en- sin yleisten tilastohuomioiden ja väitteiden kautta (Vesala ym., 2007). Tällöin haastateltaville tarjoutuu mahdollisuus liittyä tai erottautua suhteessa vallitse- viin kulttuurisiin käytänteisiin.

Artikkelin näkökulma rajautui osana aineistolähtöisen sisällönanalyysin (Tuomi & Sarajarvi, 2018) kulkua. Vaikka ruokahävikki oli haastattelussa

oma teemansa, aihe tuli esiin moninaisesti myös muissa asiayhteyksissä, kuten ruokamuistoissa. Haastattelujen lähiluku ja ruokahävikkiin liittyvien osioiden tarkastelu paljasti huomion, että sukupolvien välisillä suhteilla on rooli ruokahävikin kannalta keskeisissä kysymyksissä. Siksi tarkensimme analyysiamme erityisesti niihin haastattelujen osiin, joissa haastateltavat puhuivat eksplisiittisesti sukupolvien välisistä suhteista sekä hävikkiin liittyvistä ihanteista ja käytänteistä. Aineistosta tekemiemme havaintojen perusteella jäsensimme analyysiä edelleen ruokahävikkiin liittyviin ihanteisiin ja jännitteisiin, joita tulkitsimme aiemman ruokakasvatukseen liittyvän tutkimuskirjallisuuden valossa tarkentaen samalla tutkimustehtävää (taulukko 2). Näiden vaiheiden jälkeen vertailimme tulkintojamme ja jäsensimme analyysiä tuloslukujen mukaisesti kasvatuksessa siirtyviin ja muuttuviin ihanteisiin, sukupolvien väliin jännitteisiin ja vastarintaan.

Taulukko 2. Analyysin kulku.

Lainaus	Alaluokka	Päälouokka
”Syö lautanen tyhjäksi. Älä heitä mitään pois. Olet onnekas saadessasi mitä sinulla on.”	Lautasen tyhjäksi syömisen vaatiminen	Ihanteet
”Yritämme opettaa hänelle, että hän voi aloittaa pienemmillä annoksilla ja edetä siitä.”	Tasapainoisen ruokasuhteen opettaminen	
”Kun menen äitini luokse, tunnen oloni häkeltyneeksi, koska siellä on paljon ruokaa, ja suuri osa siitä menee hukkaan.”	Ruoan hamstraaminen	Jännitteet
”Äidilläni ei ollut kovin paljon rahaa, joten jos hän teki aterian, se syötiin. Se oli tarinan loppu.”	Ruoan pakkosyöttö	
”minua nolottaa, että olin luultavasti sellainen ”En halua syödä tätä”, ja valitin.”	Syömisestä kieltäytyminen	Vastarinta
”Otimme veljeni kanssa herneet ja piilotimme ne sukkiin, taskuihin, minne tahansa.”	Ruoan piilottaminen	

Aineistolähtöisessä tulosten kuvauksessa jäsenämme analyysiamme neuvottelun ja navigoinnin käsitteillä (vrt. Shelby ym., 2018), joita suhteutamme ruokakasvatuksen näkökulmiin. Neuvottelulla viittaamme tilanteisiin, joissa sanoitetaan eettisiä ihanteita ja tavoiteltuja käyttäytymistapoja ja joissa ristiriidat erilaisten ihanteiden ja toimintatapojen välillä tulevat näkyväksi. Navigoinnilla tarkoitamme puolestaan yksilön sisäistä pohdintaa siitä, miten elää todeksi eettisiä ihanteita, jotka saattavat olla keskenään ristiriitaisia, sekä sellaista toimintaa, joka tähtää näitä ihanteita koskevien, potentiaalisesti jännitteisten vuorovaikutustilanteiden ennakointiin ja avointen ristiriitojen välttämiseen. Navigointi ja neuvottelu eivät ole toisistaan erillisiä asioita, vaan ne voivat olla saman toiminnan eri modaliteetteja ja liittyvät kumpikin eettisiin ihanteisiin, toimintatapoihin ja ristiriitojen ratkaisupyrkimyksiin.

Tulokset

Ruokahävikki vältettävänä ja välttämättömänä pahana

Tulokset tuovat esiin kaksi keskeistä ihannetta, jotka kumpikin liittyvät ruokahävikkiin ja jotka ovat keskenään jännitteisessä suhteessa: ruoan poisheittäminen kieltävä ihanne sekä tasapainoisten ruokailutottumusten ihanne. Nämä ihanteet paljastuvat haastateltavien kuvauksissa periaatteissa, joista neuvotellaan ruokakasvatustilanteissa.

Useiden haastateltavien ruokamuistoissa toistuu ruoan poisheittäminen kieltävä ihanne, joka kiteytyy erityisesti kehotuksena syödä lautanen tyhjäksi. Haastateltava (N21K) kuvaa saamaansa ruokakasvatusta suoraviivaisin kehoituksin, joissa vedotaan uskonnolliseen auktoriteettiin ja käytetään vanhemman käskyvaltaa:

Jumala antaa sinulle niin paljon ruokaa. Olet siunattu, kun saat niin paljon ruokaa. Miksi heität niin paljon ruokaa pois?

Syö lautanen tyhjäksi. Älä heitä mitään pois. Olet onnekas saadessasi mitä sinulla on.

Myös toinen haastateltava (N4K) kuvaa lautasen tyhjäksi syömisen ideaalia kyseenalaistamattomana imperatiivina: ”Hävikki oli iso juttu. Meidän piti

aina syödä lautasemme tyhjäksi.” Nainen toteaa, että tämän kasvatuksen vuoksi ruoan poisheittäminen ei yksinkertaisesti ole hänelle vaihtoehto.

Ryhmähaastattelussa haastateltava (NC2S) kertoo samaan tapaan, ettei ruoan poisheittäminen ollut hänen saamassaan ruokakasvatuksessa vaihtoehto: ”Se oli vaan syötävä. Ei siinä, se oli lautanen tyhjäksi. Ei ollut vaihtoehtoa.” Sekä hän, että hänen keskustelukumppaninsa liittävät tämän periaatteen ruoan arvostukseen. Samanaisesta hävikin välttämisen kytkeytymisestä ruoan arvoon kertoo haastateltava (M11K), joka liittää aiheen aiempien sukupolvien niukkuuden kokemuksiin: ”Isäni kasvoi nuoruudessaan hyvin köyhänä, joten hän vihaa ruoan haaskaamista. Jos emme saaneet ruokaa syötystä loppuun, hän pakotti meidät syömään sen.”

Lautasen tyhjäksi syöminen näyttäytyy siis aineistossa aiempien sukupolvien voimakkaasti eteenpäin siirtämä ihanteena. Kasvatusihanteen yleisyyttä alleviivaa se, että vain yksi haastateltavista (N12K) mainitsee erikseen, että häntä *ei* lapsena kehotettu hävikin vähentämiseen. Hän kertoo pyrkivänsä itse puolisonsa kanssa opettamaan tyttärelleen, että lautanen on syötävä tyhjäksi, juuri siksi, että hän ei itse saanut tätä kasvatusta lapsena.

Lautasen tyhjäksi syöminen ihanne on paitsi opittu, myös laajasti omaksettua nykyhetken käytäntö, jota moni haluaa opettaa myös omille lapsilleen. Joissakin tapauksissa ihanne kuitenkin haastettiin osana keskusteluja siitä, mitä haastateltava itse haluaisi siirtää jälkipolville. Nämä keskustelut paljastavat toisen ideaalin, joka liittyy tasapainoiseen ruokasuhteeseen. Haastateltava kertoo suoraan pyrkivänsä lastaan kasvattaessaan *välttämään* vaatimusta syödä lautanen tyhjäksi. Sen sijaan tavoitteena on opettaa lasta kokeilemaan erilaisia ruokia.

Pyrimme siis siihen, ettemme sanoisi: ”Sinun on syötävä lautasesi tyhjäksi.” Hänen on maistettava kaikkea ja syötävä vihannekset loppuun ja muuta sel-laista, mutta jos hänellä on kulhollinen nuudeleita eikä hän halua syödä sitä loppuun, se on ihan ok. Hänen ei tarvitse syödä kaikkea. (N20K)

Toisaalta hän pyrkii opettamaan lapselleen hävikin vähentämistä kiinnittämällä huomiota annoskokoihin:

Mutta hän ei myöskään saa tuhlata siinä mielessä, että jos aiot tehdä itsellesi kulhollisen muroja, älä täytä sitä ääriään myöten jogurtilla ja maidolla

ja syö sitten vain kolme suupalaa ja sano: ”Ei, olen valmis.” Ei. (Nauraa)
Yritämme opettaa hänelle, että hän voi aloittaa pienemmillä annoksilla ja edetä siitä. (N20K)

Toinen haastateltava (N8K) kuvaa samanlaisia periaatteita ja suhteuttaa ne itse saamaansa ruokakasvatukseen. Hän kertoo, että äidin tekemä ateria oli ehdottomasti aina syötävä loppuun, eikä aiheesta neuvoteltu. Sitten hän kertoo, kuinka itse toimisi mahdollisten tulevien lastensa kanssa toisin: ”Sanoisin: Tässä ovat kaikki ruokavaihtoehdot. Sinun täytyy syödä, mutta jos haluat vain pienen kulhon, se käy.” Haastateltavan omaksumien ideaalien taustalla on pyrkimys ennakoida mahdollisia ruokaan liittyviä terveyshaasteita, kuten syömishäiriöitä. Hän avaa ajatuksiaan:

jos pakotat heidät siihen, voit saada vaa’an molemmat päät, ehkä he eivät halua syödä niin paljon. Silloin voi syntyä ruokaongelmia, joissa he välttelevät ruokaa, kuten bulimia tai anoreksia, tai sitten voit pakottaa heidät ahmimaan, jolloin he eivät tiedä, milloin he ovat kylläisiä, koska heitä on aina pakotettu syömään. ”Minulla on kylläinen olo. Jatka syömistä!” Vai mitä? Eli he eivät pysty tunnistamaan oman kehonsa merkkejä. (N8K)

Lautasen tyhjäksi syömisen sijaan hän haluaisi opettaa lapsensa tunnistamaan kehonsa vihjeitä siitä, mitä ruokaa se tarvitsee.

Kolmannellakin haastateltavalla on samanlaisia ihanteita, mutta lisäksi hän pohtii ruokakasvatusta muilta kanteilta. Keskeistä on tasapaino tiedotustavan ruokailun, terveyden ja nautinnon välillä. Viitaten omiin negatiivisiin lapsuuden kokemuksiinsa haastateltava toivoo, että hän voisi kasvattaa lapsensa rakastamaan ruoanlaittoa, ”jotta hän ei joudu kokemaan samaa kuin minä lapsena” (N14K).

Toisinaan lapsuuden kasvatusihanne siis hylätään. Eräs haastateltava tuo eksplisiittisesti esiin muutoksen kasvatusihanteissa ja pyrkimyksensä navigoida ihanteiden jännitteissä:

mun lapsuudessa oli tarkkaa että piti aina opetella se, että ruoka piti syödä mitä oli ottanut lautaselle. Mutta nyt sitten toisaalta jotenkin nykyisin kanssa kauheasti lasten kasvatuksessa on jotenkin eri tuulet kanssa, että sanotaan että ei lasta saa pakottaa ja maistaminen riittää ja sellaista niin

sitten, se on täysin ristiriidassa sitten että miten itse taas on kasvatettu että, [...] mutta, yrittää aina vähentää sitä ruokajätettä mutta kyllä sitä valitettavasti tulee varsinkin noitten lasten kanssa. (NB3S)

Esimerkit osoittavat, kuinka vanhemmat sekä ylläpitävät, että tietoisesti si-vuuttavat opittuja ruokakäytäntöjä lastensa kanssa ja kuinka eri suuntiin ve-tävät ihanteet haastavat yksilöitä ja kotitalouksia kohtuullisen ruoankulutuk-sen kysymyksissä. Tasapainoon pyrkivän nykyaikaisen ruokakasvatusihanteen omaksuminen paitsi eroaa hävikin vähentämisen ihanteesta, myös osaltaan tuottaa ruokahävikkiä. Hävikin välttäminen ei ole siinä kasvatuksen priori-teetti, vaan välttämätön paha, jota syntyy tarpeesta opettaa lasta kohti tasa-painoista ruokasuhdetta.

Ruokahävikki, käytänteet ja sukupolvien väliset jännitteet

Aineiston perusteella erityisesti hamstraaminen ja pakkosyöttö ovat nii-tä ruokaan ja hävikkiin liittyviä käytänteitä, jotka luovat jännitteitä suku-polvien välille. Erään haastateltavan kuvaus äitinsä ruokatavoista tuo esiin hamstraamiseen liittyvät ja hävikkiin kytkeytyvät sukupolvien väliset jän-nitteet. Hän kertoo, että hänen perheensä jääkaappi on harvoin täynnä, kos-ka heillä on tapana tehdä useita ruokaostoksia viikon aikana. Tästä syystä hänen äitinsä on huolissaan siitä, ettei naisen perheellä ole kotona tarpeeksi ruokaa. Nainen asettaa äitinsä huolen vastakkain äidistään tekemiensä ha-vaintojen kanssa:

Kun menen äitini luokse, tunnen oloni häkeltyneeksi, koska siellä on pal-jon ruokaa, ja suuri osa siitä menee hukkaan. Eihän hän käy sitä läpi, okei? Joten mietin koko ajan: ”Onko tämä vanhaa?” Hän sanoo: ”Se on ihan hyvä.” Olen huolissani sellaisista asioista jääkaapissa. (Nauraa) (N12K)

Kun haastateltavalta kysytään, onko hän enemmän huolissaan siitä, että hä-nen äitinsä syö ja syöttää hänelle pilaantunutta ruokaa vai siitä, että hänen äitinsä ei syö kaikkea ruokaa ja päätyy siten tuottamaan hävikkiä, nainen vas-taa sen olevan yhdistelmä asian molempia puolia. Hän kuvaa äitinsä ostavan kaapit täyteen ruokaa sen varalta, että joku tulisi käymään. Haastateltava ti-iivistää kritiikkinsä: ”Paljon menee hukkaan, ja minua harmittaa myös se, että hän syöttää meille tuotteita, jotka ovat todella vanhentuneita.” Hän peruste-

lee huolensa lapsuudenkokemuksillaan: Hän muistaa lapsena syöneensä usein ruokaa, joka olikin pilaantunutta.

Sama hamstraamisen ongelma esiintyy myös suomaisten miesten ryhmähaastattelussa käymässä keskustelussa, jossa he arvioivat omien vanhempiansa ja yleisemmin perheellisten ihmisten ruokakäyttäytymistä:

MD2S: Niin. En mä tiedä, mä oon huomannu ainakin. On kyllä porukoilla ehkä sillain että ne, tai tuntuu välillä että ne ehkä vähän vieläkin kokkaa koko perheelle periaatteessa. Siten sitä..

MD3S: Joo mä luulen että se on aika monilla vanhemmilla, että.

MD2S: Niin. Että sitten sitä jää sinne kaappiin.

MD3S: Ostettu sen mukaan että olisi vielä se perhe himassa vaikka ei olekaan.

MD4S: En tiedä onko toi sitten semmoinen lapsiperheiden muutenkin enemmän ongelma että. En sitten tiedä, ei ole itsellä lapsia eikä tarvitse kun omasta ruokailusta huolehtia. Vaikea sitten sanoa. Niitten puolesta.

MD1S: Mutta paha sanoo just silleen että millä sitä voisi, millä valistuksella sitä voisi. Jossain kaupassa pitäisi olla jotain kylttejä että mieti nyt ennen kuin ostat tai jotain. Joka on tosi ristiriitaista.

Haastattelija: Eli vaikea juttu ratkaista?

MD4S: No on.

MD1S: On, on.

MD4S: Onhan se että se pitäisi ihan laskea. Tai kai se nyt sitten siinä vaiheessa kun sä olet jo useamman vuoden ostanut sille sun perheelle sitä ruokaa että periaatteessa sun pitäisi vähän tietää että mitä täällä nyt menee mutta. En sitten tiedä mikä siinä on että jotkut ei sitä ajattele ollenkaan varmaan sitten.

MD2S: Mä koita jeesaa parhaimman mukaan tilannetta aina kun mä käyn siellä. Mä lähdän hirveitten ruokasäkkien kanssa sieltä (naurahtelua).

Kummassakaan esimerkissä haastateltavat eivät puhu avoimesta konfrontaatiosta omien vanhempiansa kanssa. Sen sijaan yksilöhaastateltava kuvaa harmitustaan, ja yksi suomalaismiehistä nojaa huumoriin kertoessaan tavastaan navigoida potentiaalisen hävikkiongelman kanssa ”jeesaamalla” vanhempiaan.

Vaikka hamstraamisen käytäntöä ei avoimesti haasteta, haastatteluisuissa tulee ilmi erottautuminen näistä lapsuudenkodin käytännöistä.

Mulla on aika iso muutos tullut siinä että kun mä olen yksin, muuttanut pois lapsuudenkodistani omilleni asumaan. Niin oikeastaan mun ruokahävikkini lakkasi siinä kohtaa kun mä oon muuttanut omilleni. Silloin kun mä oon asunut äidin luona vielä lapsena niin meillä oli ihan jatkuvasti jotain mätääntynyttä kaapissa, ja jotain siis, leivät oli homeessa. Okei mä söin kyllä homeista leipää välillä että meillä vaan raapaistiin se homeisin kohta pois ja syötiin se loppu mikä vielä maistui ihan homeelta mutta kuitenkin. Ja sitten, tosiaan jääkaapissa piti aina kaikki syynätä tosi tarkkaan että mikä oli kelvollista vielä syötäväksi ja mikä ei. Ja en tiedä onko se sitten vaikuttanut siihen että mulla ei ihan hirveen helposti siellä enää kaapissa jää mikään onohduksiin koska jotenkin on pienestä pitäen oppinut syynäämään niitä. (NE1S)

Näiden kokemusten kautta hamstraaminen paljastuu potentiaalisesti hävikkiä tuottavaksi käytännöksi. Samalla lautasen tyhjäksi syömisen ihanne asettuu kyseenalaiseksi osaksi hamstraamisen ruokaturvallisuuden haastavaa taustaa.

Usean haastateltavan kerronnassa ruokahävikkiin liittyvät sukupolvien väliset jännitteet ja ristiriidat kiteytyvät kokemuksiin vanhentuneen, pilaantuneen tai muutoin epämiellyttävän ruoan syömisestä. Pakkosyöttö onkin toinen jännitteinen käytäntö, joka liittyy osin hamstraamiseen ja toistui sekkin useissa haastatteluissa. Nämä kokemukset konkretisoivat käytännössä yllä esitettyä muutosta ruokahävikin ihanteissa ja tarpeessa erottautua haitallisiksi koetuista ruokakäytännöistä. Haastateltavat kuvasivat usein ja monisanaisesti tilanteita, joissa he olivat joutuneet syömään vastenmieliseksi kokemaansa ruokaa. Eräs haastateltava (NB4S) kertoo, että ”koko mun lapsuus kietoutuu vain ja ainoastaan ruokamuistojen ympärille.” Suurin osa näistä muistoista on hyviä, mutta nainen muistaa myös tilanteen, jossa perhe koki taloudellisia vaikeuksia.

meillä ei mennyt taloudellisesti ihan niin hyvin, niin mä muistan sen et sitten me käytiin hakemassa muutamia kertoja ruoka-avustuksia, niitä pusseja ja siellä tuli nötköttiä ja vaikka meidän äiti yritti laittaa kermaa siihen nötköttikastikkeeseen niin se oli ainoa kerta että mä muistan että äiti on tehnyt jotain ruokaa joka ei vaan uppoa. (NB4S)

Tässä esimerkissä syömisen pakko ei liittynyt suoraan niinkään vanhempien pakottavaan auktoriteettiin, vaan taloudelliseen ahdinkoon, jota haastatelta-

van äiti pyrki parhaansa mukaan liennyttämään. Usein haastatteluissa kuitenkin ilmeni myös suoranaista pakottamista:

Äidilläni ei ollut kovin paljon rahaa, joten jos hän teki aterian, se syötiin. Se oli tarinan loppu. Sen syöminen saattoi kestää kolme tuntia, mutta se päättyi vatsaan, ja sitten saattoi lähteä. (N8K)

Epämieluisaksi koettujen ruokien pakkosyöttäminen saattoi tapahtua myös piilotetusti. Erään haastateltavan äiti oli laittanut lihapullataikinaan hienoksi hakattua sientä. Myös toinen haastateltava kertoo samankaltaisesta kokemuksesta ja välittömästä reaktiostaan inhoamansa ruoan pakkosyöttöön:

Kerran söimme keittoa päivälliseksi. Keittoa ja leipää. Olimme melko köyhiä. Olin puolivälissä keittoa ja oksensin ruoan takaisin lautaselle ja pitkin ruokapöytää. (M1K)

Kävi ilmi, että haastateltavan äiti oli pilkkonut keiton sekaan salavihkaa haastateltavan vihaamia voipapuja. Kuten esimerkiksi käy ilmi, pakkosyöttö voi saada aikaan voimakkaankin kehollisen reaktion.

Kuvaukset hamstraamisesta ja pakkosyötöstä ovat yleisyydessään mielenkiintoinen ja harvoin esiin tuotu osa ruokahävikkiin liitettyjä neuvotteluita. Nämä kaksi käytäntöä ovat kiinnostavia siksi, että ne kytkevät ruokahävikkiin liittyvät kysymykset ihanteiden lisäksi inhoon (vrt. Watson & Meah, 2013, 109), ja tuovat siten esiin ruokahävikin yhtymäkohdat terveyteen, turvallisuuteen ja kehollisuuteen. Lisäksi niihin voidaan liittää toisaalta hävikkiä tuottavan kasvatustavan tarjoaminen, toisaalta hävikin vähentäminen kyseenalaisin keinoin eli pakottamalla. Kumpikin kytkeytyy lautasen tyhjäksi syömisen ihanteeseen, joka näyttäytyy näiden käytänteiden näkökulmasta varsin nurinkurisessa valossa.

Ruokahävikki vastarinnan tuloksena

Vaikka kokemuksia pakkosyötöstä esiintyi haastatteluissa laajasti, haastateltavat kertovat vain harvoin vastustaneensa sitä avoimesti. Poikkeuksena avoimesta vastarinnasta eräs haastateltava kertoo voimakkaasti mieleensä jääneestä tilanteesta, jossa oli hoidossa tätinsä ja setänsä luona. Tarjolla oli ruokaa, jota mies ei lapsena voinut sietää:

Muistan, etten halunnut syödä sitä. En halunnut syödä niitä. Kummallista kyllä, muistan nyt, syy miksi se vaivaa minua nyt on se, että minua nolottaa, että olin luultavasti sellainen ”En halua syödä tätä”, ja valitin. Olin koppava lapsi ja tati ja setä olivat siistejä tyyppejä. Minua vain nolotti, että tein niin, se on luultavasti negatiivisin muisto, joka minulla on. (Nauraa) En tiedä. (M15K)

Tilanne, joka painostaa epämiellyttävän ruoan syömiseen johtaa ristiriitaan, joka vaatii reaktiota ja ratkaisua. Esimerkissä avoin vastarinta eli sopimattomaksi koettu käytös suhteessa ruokaan ja ruoan tarjoajaan aiheuttaa kielteisiä emootioita, joiden muisto säilyy haastateltavan mielessä vielä aikuisuudessaakin.

Epämiellyttävien ruokamuistojen herättämät voimakkaat tunteet kertovat, että syömiseen ja syömättä jättämiseen liittyvät neuvottelut ovat sosiaalisesti vaikeita. Tämä selittää, miksi näitä ruokakasvatustilanteita ei usein haasteta julkilausutusti. Tilanteisiin ei kuitenkaan täysin alistuta, vaan konfliktin ratkaisu tapahtuu usein vaihkeiden toimintatapojen kautta.

Haastatteluaineistoissa on kuvauksia luovista strategioista, joilla haastateltavat pyrkivät välttämään syömästä epämiellyttävää ruokaa. Suomalaiset naiset muistelevat kouluruokailua. Toinen kertoo, ettei ole syönyt puuroa sen jälkeen, kun lopetti koulunkäynnin. Toinen jakaa saman kokemuksen ja muistelee, kuinka puuron syöntiin liittyi salattuja syömättä jättämisen käytäntöjä:

Siihen liittyi kyllä paljon kaikenlaista tekemistä että. Mä en itse muista miten mä junailin ne jutut, jotenkin mä sain junailtua kun. Mutta sitten luokassa tapahtui kauheasti että joku yritti pistää piiloon ruokaa ja sitten viedä ulos ja. (NC1S)

Tässä esimerkissä nainen ei muista tarkasti, miten hän itse ”junaili” tiena ulos syömiseen painostavasta tilanteesta, mutta muisti toisten oppilaiden yrittäneen salakuljettua ruokaa ulos luokasta. Eräissä muissa haastatteluissa kerrotaan näistä ”junailuista” tarkemmin. Haastateltava kuvaa, kuinka hänet pakotettiin lapsena istumaan ruokapöydässä aina siihen asti, että oli syönyt lautasen tyhjäksi:

Kunpa meillä olisi ollut koira. Olisin syöttänyt koiralle niin paljon ruokaa. Piilottelin ruokaa, koska äitini pakotti minut syömään kaiken. [...] Olen todella hidas syöjä, ja luulen, että se johtuu siitä, etten vain pitänyt ruoasta. [...] Keksin tempun, jossa laitoin ruoan suuhuni ja sitten minulla oli lautasiina tai nenäliina ja teeskentelin, että niistan nenääni tai jotain, ja sitten laitoin ruokani sinne ja sanoin: ”Olen valmis!” (N2K)

Myös toinen haastateltava kertoo omista syömistä kiertävistä ja ruokaa piilottavista toimintatavoistaan:

Äitini, siunattu olkoon, ei osannut laittaa ruokaa. Eli hän teki keitettyjä perunoita, pihvejä tai porsaankyljyksiä ja herneitä. Otimme veljeni kanssa herneet ja piilotimme ne sukkiin, taskuihin, minne tahansa. Jos on syönyt herneitä joka päivä kymmenen vuoden ajan, alkaa jo olla aika täynnä herneitä. Olimme valmiita syömään mitä tahansa muuta. (M6K)

Kysyttäessä, ottiko hän milloinkaan asiaa esiin äitinsä kanssa, hän vastaa ehdottoman kieltävästi. Äidin auktoriteettia ei sopinut haastaa. Hän ei kuitenkaan muista koskaan jääneensä kiinni ruoan syömättä jättämisestä. Hän kertoo, kuinka ruokailun päätteeksi oli odotettava sukat täynnä herneitä tilaisuutta päästä ruoasta lopullisesti eroon. Ulos leikkimään mennessään hän sitten tyhjensi sukkansa. ”Tietysti ne olivat siinä vaiheessa jo ihan mössöä”, hän muistelee ja lisää: ”Herneet ovat paholaisen ruokaa. Ne pitäisi poistaa markkinoilta ja sillä selvä.”

Yllä kuvatut esimerkit kertovat paitsi ruokakasvatukseen liittyvästä valankäytöstä, myös toimijuudesta, jota lapset käyttävät suhteessa kasvattajiinsa ahtaassa sosiaalisessa asemassa. Haastatteluissa ei juuri tullut ilmi avointa haastamista lautasen tyhjäksi syömisen normia kohtaan, mutta sen sijaan haastateltavat käyttivät luovia tapoja, joilla he luovivat pois vaikeasta tilanteesta ja vastustivat vanhemman auktoriteettia teoin sanojen sijaan. Tällainen navigointi osoittaa vastarintaa, mutta tavalla, joka ei pura vallitsevia normeja – ehkä jopa vahvistaa niitä, mutta joka tapauksessa osoittaa niiden jännittävyyden ja vahvuuden. Esimerkeissä ruokahävikki on tällaisen luovan prosessin tulosta.

Kiinnostavana nyanssina aineistosta löytyy myös katkelma, jossa vaivihkaista ruoan piilottamista tapahtuu vanhemmissa sukupolvissa. Tässä esi-

merkissä haastateltava kertoo iäkkästä ja sairaasta anopistaan, jonka ruoka-huollosta haastateltava on osaltaan ottanut vastuuta. Hän selittää tilannetta pitkällisesti:

Olemme lähettäneet hänelle ruokaa. Hän valitti, ettei pitänyt senioriate-rioista, jotka joku oli ostanut hänelle, ja ymmärrän sen. Ne ovat mautto-mia. Ne ovat kanakeittoa ja tylsää. Joten löysin mukavan kuljetuspalvelun, joka toi hänelle ruokaa, ja ne ovat yksilöllisiä, eikä hänen tarvitse edes lämmittää niitä, ja ne ovat todella, todella hyvää ruokaa ja hyvään hintaan. Tajusimme, että hän on vain laittanut ne pakastimeen. Hän on sanonut syövänsä niitä, mutta ei ole syönyt. (N12K)

Haastateltava liittyy anopin syömättömyyden epäterveeseen ruokasuhteeseen, mutta myös ruokahävikkiin: ”Se on minullekin vähän ruokahävikikysymys, koska hänen pakastimensa oli täynnä, eikä hän kertonut siitä.” Hyvää tarkoittavat läheiset olivat tietämättään osallistuneet hänen pakastimensa täyttämiseen.

Esimerkissä hävikkiä syntyy ylisukupolisessa suhteessa, jossa läheinen pyrki oman sanomansa mukaan auttamaan, mutta avun kohteen patologi-seksi kuvattu ruokakäyttäytyminen muuttaa hyvää tarkoittavan avun hävikiksi. Edellisistä luvuista ammentaen voidaan todeta, ettei haastateltavan anoppi noudata ihannetta syödä lautanen tyhjäksi, mikä aiheuttaa miniässä huolta ja pahennusta. Esimerkki osoittaa, ettei jännitteissä navigointi ole vain sukupol-vien ketjussa alaspäin etenevää, vaan monen suuntaista toimintaa. Ihanteita siirretään ja haastetaan ruokakasvatuksessa muokaten ja monisuuntaisesti.

Johtopäätökset ja pohdinta

Tutkimuksessamme olemme tarkastelleet ruokahävikkiä sukupolvien välisten ihanteiden ja käytänteiden jännitteissä. Aiemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että kotitalouksen ja yksilöiden ruokakäytännöt elävät sukupol-vien välisissä suhteissa ja risteävät ruokamuistoissa, valtasuhteissa ja kompromisseissa. Ne heijastelevat jatkuvuuksia ja katkoksia, perinteiden siirtymistä ja jännitteitä, tietoisia ja tiedostamattomia liittymisiä ja erontekoja. (Knight ym., 2014.) Tulostemme perusteella näissä samoissa monimutkaisissa pro-sesseissa neuvotellaan ja navigoidaan myös ruokahävikkiin liittyviä ihanteita.

Arkinen ruoankulutus, jonka kontekstissa kotitalouksien ruokahävikki syntyy, on sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa muotoutuva moninainen eettisten ihanteiden ja käytänteiden kenttä. Tämän kentän kuvaaminen analyysin keinoin auttaa jäsentämään ruokahävikin syntyyn ja vähentämispyrkimyksiin liittyviä ihanteita, toimintatapoja ja jännitteitä.

Ruokahävikin syntyyn vaikuttavat monet yksilöä ja perhettä laajemmat yhteiskunnalliset ja kulttuuriset seikat (esim. Alhonnoro & Norrgrann, 2018; Evans, 2014). Yksilöt kuitenkin ottavat vastuuta hävikistä ja pohtivat sen vähentämisen merkitystä osana ruokakasvatusta. Ruokakäytäntöjä ja -ihanteita sekä siirretään, että sivuutetaan (Kharuhayothin & Kerrane, 2018). Tämän tutkimuksen tulokset perustuvat rajattuihin laadullisiin aineistoihin, joten tuloksia ei voi suoraan yleistää tutkimuskontekstien ulkopuolelle. Tutkimusasetelma ei myöskään tarjoa mahdollisuutta suoraan vertailuun kahden tutkitun maan, Suomen ja Kanadan, välillä. Tulokset tarjoavat kuitenkin mielenkiintoisia uusia, eri maissa asuvien ihmisten arkikokemuksista nousevia havaintoja, jotka osoittavat, että perheellä ja kasvatuksella on merkittävä rooli sekä kasvamisessa hävikin tuottamiseen, että sen vähentämiseen, ja että tämä rooli ei ole suoraviivainen.

Tulosten perusteella ruokahävikkiin liittyvät osana ruokakasvatusta kaksi keskenään jännitteistä ihannetta. Näistä ensimmäinen, ruoan poisheittäminen välttäminen, kiteytyy kehotukseen syödä lautanen tyhjäksi. Toinen ihanne puolestaan liittyy tasapainoisen ruoankulutuksen tavoitteluun ja edellyttää välttämään vaatimusta syödä lautanen tyhjäksi. Jännitteet näiden kahden ihanteen välillä heijastavat muutosta sukupolvien välillä. Keskeistä ruokahävikkiin liittyvässä ruokakasvatuksen ihanteissa on, että ihmiset eivät useinkaan haasta näitä ihanteita avoimessa sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa. Kyseenalaistaminen ei siis tapahdu konfrontaation kautta neuvotellen, vaan vaivihkaisesti navigoiden.

Hävikkiin liittyvät neuvottelut ja avoimen konfrontaation puute kertovat sekä ihanteiden itsestäänselvydestä, että kasvatusauktoriteetin vallasta. Ruokahävikin välttämisen tavoite on laajasti jaettu ja iskostettu ihanne, eikä sitä sinällään kyseenalaisteta. Kyseenalaiseksi joutuu toisaalta kuitenkin tämän ihanteen käytännön toteutustapa, jos se koetaan pakottavaksi ja ruokasuhtetta vääristäväksi. Muutos kasvatusihanteissa liittyy huomioon, että hävikin vähentämisen nimissä ei tulisi kasvattaa tuhlailevaa tai patologisen ruokasuhteen perinnöksi saavaa sukupolvea, joka on opetettu syömään yli

tarpeen (Miller, 1997). Teologisesta katsantokannasta muutos suuntaa myös haastamaan ihmiskeskeisen ideaalin, jossa ruoan pelastus on ihmisvatsassa ja kadotus jäteastiassa (Salonen, 2022).

Nyky-yhteiskunnassa yksilöitä ja perheitä haastavat moninaiset ruokaan liittyvät ihanteet, jotka heijastuvat myös kasvatukseen. Tulostemme perusteella kasvatustilanteita navigoidaan erilaisin strategioin, joissa tavoitteena on konfliktien välttäminen, ei vain yksioikoinen ongelman ratkaiseminen. Hävikki ilmenee moninaisena osana ruokakasvatusta ja ristiriitaisten ihanteiden verkkoa. Perheiden elämässä hävikin vähentäminen ei ole ainoa, eikä yksiselitteinen imperatiivi, vaan sitä tulisi tarkastella osana laajempia ihanteiden, normien ja jännitteiden kenttää.

Tulostemme taustalla on kulttuurinen muutos, jossa tutkitut yhteiskunnat ovat siirtyneet niukuudesta ja säästäväisyydestä vaurauteen ja runsauteen ja pidättäytyvyydestä nautinnon ja terveyden väliseen tasapainotteluun (Uusitalo & Takala, 2020; Salonen, 2021, 2018). On ehdotettu, että tällainen yhteiskunta on hylännyt kohtuullisuuden ihanteen (Raunio, 2014). Oma tulokintamme on monisysisempi. Tuloksemme paljastavat runsauden ja sen mukanaan tuoman hävikin ambivalentin luonteen. Vaikka hävikkiin liittyy vahvoja negatiivisia tunteita ja voimakas torjumisen normi, ei sen rooli ole suoraviivaisesti ainoastaan negatiivinen asia. Ruokahävikkiin liittyvistä ihanteista erottautumisella ja niitä uudelleen arvioimalla yksilöt osoittavat ottavansa vakavasti myös muita nyky-yhteiskunnan kysymyksiä, kuten tasapainoilun terveyden ja nautinnon välillä. Sukupolvien välisissä valtasuhteissa hävikin piilotettu tuottaminen voi olla keino ottaa valtaa omaan ruoankulutukseen tilanteessa, johon liittyy auktoriteetin ja hierarkioiden vuoksi vallankäytön mahdollisuus. Se voi olla osa toimijuuden osoittamista osana omaa suhdetta ruokaan ja syömiseen tavalla, joka ei avoimesti haasta sukupolvien välisiä valtasuhteita, vaan ylläpitää rauhanomaista yhteiseloä.

Tuloksissamme huomionarvoista on, että osana ruokakasvatukseen liittyvää navigointia ja neuvotteluja hävikkiä paitsi vähennetään, myös tuotetaan: Hävikin tuottaminen liittyy luovaan vaivihkaiseen vastarintaan ja voi olla jopa tasapainoisen ruokakasvatuksen ehto. Kaiken kaikkiaan hävikin vähentäminen ei ole yksiselitteinen tavoite tai käytäntö, vaan paikantuu monimutkaiseksi osaksi risteäviä ja ristiriitaisiakin ihanteita ja kasvatuksellisia toimintatapoja. Usein niin yksilöt ja instituutiot kuin tutkijatkin pitävät ruokahävikkiä ongelmana ja lähestyvät aihetta siitä näkökulmasta, miten hävikkiä tuottavaa

käyttäytymistä voitaisiin jollakin tavoin muuttaa tai parantaa. Samalla kun jaamme ymmärryksen siitä, että ruokahävikki on sosiaalisesti ja ekologisesti ongelmallinen ilmiö, peräänkuulutamme tämän tutkimuksen kautta myös hävikin moninaisuuden ymmärtämistä.

Suomessa evankelis-luterilainen kirkko on kasvatustoimija ja kulttuuriin vaikuttava instituutio, jolla on valtaa ja vastuuta myös hävikkiin liittyvissä kysymyksissä. Seurakunnat ovatkin havahtuneet vähentämään ruokahävikkiä omassa toiminnassaan (Ympäristödiplomi, n.d.) ja lisäksi hyödyntävät sitä diakonian resurssina ruoka-aputoiminnassa (Hammarén ym., 2022; Alava ym., 2020). Perheet ovat keskeinen diakonisen työn konteksti ja vuorovaikutukseen liittyvät ongelmat ovat taloudellisen tuen lisäksi yksi keskeinen perheiden avuntarpeen syy (Lahdensalo & Huttunen, 2022). Monet kohtaamiset seurakuntien arjessa tapahtuvat ruoan äärellä, ja seurakunnat työntekijöineen ja vapaaehtoisineen ovat myös osaltaan ruokakasvattajia. Tämän vuoksi on keskeistä lisätä ymmärrystä ihmisten ruokakäyttäytymisestä ja sen taustalla olevista tekijöistä myös seurakuntien toimintakentällä. Hävikkiin liittyvien kasvatuksellisten kysymysten moninaisuuden näkyväksi tekeminen voi auttaa aiheen huomioimista paremmin osana ihmisten kohtaamiseen perustuvaa työtä niin diakonia-asiakkaiden ja nuoriso- ja kasvatustyön kohderyhmien parissa kuin yleisessä seurakuntatyössä.

Diakoniatyöllä voi siten olla rooli myös kotitalouksien tukemisessa ruokahävikin saralla kohti entistä kestävämpää ja planeetan rajat huomioivaa ruoankulutusta. Tarvitaan kuitenkin jatkotutkimusta, joka kohdistuisi tarkemmin juuri diakonian ja kasvatuksen kannalta keskeisiin konteksteihin. Tuloksemme kannustavat tarkastelemaan ruokahävikkiä laajemmin suhteessa yhteiskunnalliseen muutokseen ja ihmisten ja perheiden arjen monimutkaisuuteen myös osana kasvatusta ja diakoniaa sekä näiden alojen tutkimusta.

Tuloksillamme on merkitystä myös suhteessa laajempaan kulttuuriseen ymmärrykseen vaikeiden asioiden käsittelystä. Tulosten perusteella ruokahävikki on perheissä herkkä aihe, joka aiheuttaa sukupolvien välistä kitkaa. Uskonnosta puhumista ja puhumattomuutta käsittelevässä artikkelissa Spännäri ym. (2022, 13) kysyvät, kuinka maailmankuvat ja arvot voisivat välittyä sukupolvien välillä, jos niistä ei keskustella? Ruokahävikkiin liittyen voimme tulostemme perusteella todeta, että juuri pidättäytyminen eriävien näkökulmien esiintuomisesta ja kasvatuseedaalien avoin haastamattomuus luovat puitteet,

jotka osaltaan vahvistavat ihanteiden ylisukupolvista siirtymistä. Avoimen dialogin välttäminen ei kuitenkaan tarkoita passiivisuutta, vaan tarkempi tarkastelu tuo esiin vaihkeista vastarintaa ja perinteen siirron lisäksi myös sukupolvissa siirtyvien ihanteiden muutoksia ja katkoksia.

Alaviite

1 Tutkimus on käynyt läpi cettisen ennakkoarvion. Englanninkieliset aineistolainaukset on käännetty DeepL Translate -ohjelman avustuksella. Haastateltaviin viitataan sukupuolen (N/M), haastattelumaan (K/S), sekä ryhmän (A-E) ja/tai haastateltavan numeron kuvaavalla koo-

dilla. Aineistot on kerätty osana Suomen akatemian rahoittamaa Arkisen ruoankulutuksen kohtuullisuus ja kohtuuttomuus - tutkimushanketta (2018–2021, hankenumero 316141). Kummankin aineiston on kerännyt Anna Sofia Salonen.

Kirjallisuus

Alava, H., Kela, A., Nikkanen, A., & Palovii-ta, P. (2020). *Diakoniabarometri 2020: aina uuden edessä*. Kirkkohallitus. <https://www.dtl.fi/media/diakoniabarometri-2020.pdf> - Viitattu 27.2.2024

Alhonorro, L., & Norrgrann, A. (2018). GLUTTONY: No taste without the waste? Gluttony in bakery product retailing. – H. Syrjälä & H. Leipämaa-Leskinen (toim.), *Seven deadly sins in consumption*. Cheltenham, UK & Northampton, MA, USA: Edward Elgar Publishing, 78–95.

Abbott, A. (2014). The problem of excess. *Social Theory*, 32(1), 1–26. <https://doi.org/10.1177/0735275114523419>

Carrigan, M., Wells, V., & Athwal, N. (2023). 'I'd never cook it now': An exploration of intergenerational transference and its role in facilitating family food sustainability. *European Journal of Marketing*, 57(5), 1352–1379. <https://doi.org/10.1108/EJM-10-2021-0804>

Elhoushy, S. & Jang, S. (Shawn). (2021). Religiosity and food waste reduction intentions: A conceptual model. *International*

Journal of Consumer Studies, 45(2), 287–302. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12624>

Environment and Climate Change Canada (2019). National Waste Characterization Report: The Composition of Canadian Residual Municipal Solid Waste. <https://publications.gc.ca/site/eng/9.884760/publication.html> - Viitattu 27.2.2024.

Evans, D. (2014). *Food waste: home consumption, material culture and everyday life*. London: Bloomsbury. <https://doi.org/10.5040/9781350042209>

Evans, D., Campbell, H., & Murcott, A. (2013). A brief pre-history of food waste and the social sciences. *The Sociological Review*, 60(S2), 5–26.

FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. (2023). The State of Food Security and Nutrition in the World 2023. Urbanization, agrifood systems transformation and healthy diets across the rural–urban continuum. Rome, FAO. <https://doi.org/10.4060/cc3017en>

Filimonau, V., Mika, M., Kubal-Czerwińska, M., Zajadacz, A., & Durydiwka, M. (2022). Religious values and family up-

- bringing as antecedents of food waste avoidance. *Global Environmental Change*, 75, 102547. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2022.102547>
- Grasso, A.C., Olthof, M.R., Boevé, A.J., van Dooren, C., Lähteenmäki, L., & Brouwer, I.A. (2019). Socio-Demographic Predictors of Food Waste Behavior in Denmark and Spain. *Sustainability*, 11, 3244. <https://doi.org/10.3390/su11123244>
- Gustavsson, J., Cederberg, C., Sonesson, U., van Otterdijk, R., & Meybeck, A. (2011). *Global food losses and food waste: Extent causes and prevention*. Rome: Food and Agriculture Organization (FAO).
- Halinen, I., Hotulainen, R., Kauppinen, E., Nilivaara, P., Raami, A., & Vainikainen, M.-P. (2016). *Ajattelun taidot*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hammarén, S., Hietaniemi, M., Kainulainen, S., Kalanti, M., Ryökäs, E., Gävert, T., Ikonen, T., Saarelainen, S.-M., & Salminen, V.-M. (2022). *Diakoniabarometri 2022: muuttuva ja muuttava diakonia*. Kirkon tutkimus ja koulutus. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2022112023240>
- Hennink, M. M. (2014). *Focus Group Discussions*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199856169.003.0001>
- Katajajuuri, J.-M., Silvennoinen, K., Hartikainen, H., Heikkilä, L., & Reinikainen, A. 2014. Food waste in the Finnish food chain. *Journal of Cleaner Production*, 73 (15), 322–329. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.12.057>
- Kharuhayothin, T. & Kerrane, B. (2018). Learning from the past? An exploratory study of familial food socialization processes using the lens of emotional reflexivity. *European Journal of Marketing*, 52(12), 2312–2333. <https://doi.org/10.1108/EJM-10-2017-0694>
- Knight, A., O'Connell, R., & Brannen, J. (2014). The temporality of food practices: intergenerational relations, childhood memories and mothers' food practices in working families with young children. *Families, Relationships and Societies*, 3(2), 303–318. <https://doi.org/10.1332/204674313X669720>
- Knuutila, M. (2011). ”Siunaa Jeesus ruokamme. Aamen!” – Ruokailu ja yhteiset arkiateriat lasten uskonnollisen kotikasvatuksen paikkana 1900-luvun alkuvuosikymmenten Suomessa. *Kasvatus & Aika*, 5(4), 25–39.
- Lahdensalo T. & Huttunen, T. (2022). Diakonian ja perheneuvonnan rajalla. – S. Huhanantti & W. Wallenius (toim.), *Diakonia. Nyt. Näkökulmia vaikuttavaan auttamistyöhön*. Helsinki: Kirjapaja. (epub)
- Lang, T. & Heasman, M. (2015). *Food Wars: The Global Battle for Mouths, Minds and Markets*. 2nd ed. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315754116>
- Miller, W. I. (1997). Gluttony. *Representations*, 60(1), 92–112. <https://doi.org/10.2307/2928807>
- Ojalampi, J. (2024). Eroon perhekulisesta: Vanhempien ja appivanhempien merkitys psyykkisesti sairaiden henkilöiden puolisoiden parisuhdekertomuksissa. *Diakonian tutkimus*, 1S. <https://doi.org/10.37448/dt.126981>
- O'Neill, C. & Buckley, J. (2019). ”Mum, did you just leave that tap running?!” The role of positive pester power in promoting sustainable consumption. *International Journal of Consumer Studies*, 43(3), 253–262. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12505>
- Pihkala, P. (2017). Kuinka käsitellä maailman ongelmia? Traagisuus ja toivo ympäristökasvatuksessa. *Ainedidaktiikka*, 1(1), 2–15. <https://doi.org/10.23988/ad.v1i1.65801>
- Pollari, M. (2022). *Perusopetuksen kestävä ruokakasvatus: Ruokahäviöki kotitalouden, maantiedon ja biologian oppikirjoissa*. (Väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto, Joensuu).
- Raunio, A. (2014). Moderation and an ecological way of life – the Lutheran viewpoint. – T. Karttunen & M. Hicks (toim.), *From Oulu to Järvenpää: the Finnish Lutheran-Orthodox theological discussions from 2001 to 2012*. National Church Council, Department of International Relations, 206–216.

- Salonen, A. S. (2018). Living and dealing with food in an affluent society—A case for the study of lived (non)religion. *Religions*, 2018, 9(10), 306. <https://doi.org/10.3390/rel9100306>
- Salonen, A. S. (2021). Arkisen ruoankulutuksen kohtuullisuus ja kohtuuttomuus runsauden yhteiskunnassa elävien ihmisten ruokapuheessa. *Uskonnontutkija*, 10(3). <https://doi.org/10.24291/uskonnontutkija.111474>
- Salonen, A. S. (2022). Creator, saviour, garburator: (Re)imagining the human role in the world through a case of food waste. *Social Compass*. First published online December 28, 2022. <https://doi.org/10.1177/00377686221144400>
- Shelby, J., Barras, A., & Beaman, L. (2018). *Beyond Accommodation: Everyday Narratives of Muslim Canadians*. Vancouver & Toronto: UBC Press.
- Silvennoinen, K., Nisonen, S., & Katajajuuri, J.-M. (2022). Food waste amount, type, and climate impact in urban and suburban regions in Finnish households. *Journal of Cleaner Production*, 378, 134430. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.134430>
- Singh, P., Sahadev, S., Oates, C.J., & Alevizou, P. (2020). Pro-environmental behavior in families: a reverse socialization perspective. *Journal of Business Research*, 115, 110–121. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.04.047>
- Spännäri, J., Kallatsa, L., & Tervo-Niemelä, K. (2022). ”Ei oo puhuttu.”: Uskonnosta puhuminen ja puhumattomuus suomalaisissa perheissä. *Uskonto, katsomus ja kasvatustutkimus*, 2(1), 11–33.
- Torkkeli, K. & Janhonen, K. (2021). Informaali ruokakasvatus ja jaettu ruokataju osana ruokatyötä: Analyysi kasvisruokaan liittyvistä kompromisseista lapsiperheessä. *Ainedidaktiikka*, 5(3), 90–112. <https://doi.org/10.23988/ad.103223>
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.
- United Nations Environment Programme (2024). *Food Waste Index Report 2024. Think Eat Save: Tracking Progress to Halve Global Food Waste*. <https://wedocs.unep.org/20.500.11822/45230> - Viitattu 17.4.2024.
- Uusitalo, O. & Takala, T. (2020). From scarcity to abundance: Food waste themes and virtues in agrarian and mature consumer society. – E. Närvinen, N. Mesiranta, M. Mattila & A. Heikkinen (toim.), *Food waste management: Solving the wicked problem*. Cham: Palgrave Macmillan, 257–288.
- Vesala, K. M., Rantanen, T., & Ehrling, L.-M. (2007). *Argumentaatio ja tulkinta: laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Viisschers, V. H. M., Wickli, N., & Siegrist, M. (2016). Sorting out food waste behaviour: A survey on the motivators and barriers of self-reported amounts of food waste in households. *Journal of Environmental Psychology*, 45, 66–78. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2015.11.007>
- Värri, V.-M. (2018). *Kasvatus ekokriisin aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.
- Watson, M. & Meah, A. (2013). Food, waste and safety: negotiating conflicting social anxieties into the practices of domestic provisioning. *The Sociological Review*, 60(S2), 102–120. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.12040>
- Ympäristödiplomi (n.d.) Kirkon ympäristödiplomi. Ruokahävikin pienentäminen. <https://evl.fi/ymparistodiplomi/ymparistokasikirja/ruoka-ja-keititot/ruokahavikin-pienentaminen> - Viitattu 4.2.2024.